

måste vara återstod av [u]iki þor 'Skydde Tor!' och att sålunda kristen och hednisk gudadyrkan uttryckts på samma minnesvård. Måhända hava kristnade söner varit fördomsfria nog att låta en hednisk fader få med sig på gravvården en åkallan av hans egen gamla gud till gravvårdens skydd. Runstenen är jämförelsevis ung och tillkommen efter c. 1050. Brate sammanställer Skälby-inskriften med inskriften på Sö 140 Korpbron, Ludgo sn, där emellertid såväl läsningen *sipi þur* som tolkningen är högst osäker.

39—45 *ikiporu* måste vara genitiv av ett kvinnonamn *Ingipora*. Inskriftens slut torde vara ofullständigt; meningen har sannolikt varit, att de båda männen Spjallbude och Une ha rest stenen efter Tidkume, sin fader, Ingetoras man.

Såväl ornamentik som runformer och språkformer vittna om en ovan ristare. Egendomligt är *litu : raistu* med två finita verbformer; givetvis ett fel i inskriftens formulering, uppkommet genom ristarens osäkerhet och vacklan mellan de båda gängse formerna *raistu* och *litu : raisa*.

Spjallbudi förefaller vara ett speciellt svenskt namn. Det förekommer, utom här, flera gånger i uppländska inskrifter: L 585 Närtuna kyrka, D 1:32 Sjasta, Skoklosters sn, D 1:140 Vik, Balingsta sn, UFT h. 3, s. 217 f. Tängby, Löts sn, möjligen också L 517 Jädersta, Skepptuna sn och Dybeck, Runa (fol.) 1, s. 77 Örsta, Angarns sn. Utanför Uppland är det sällsynt: Ög 66, L 1021 Vendle, Dingtuna sn, Västmanland. Av de kända medeltida beläggen (Lundgren: *Spiälbodh*, *Spälbodh*, *Spiälbodhe*, *Spälbodhi*) härröra de flesta från Uppland, två från Södermanland, ett från Västmanland, ett från Hälsingland, tre från Ångermanland. Ursprungligen är det ett appellativum, som har blivit använt såsom tillnamn; jfr feng. *spellboda*, m. 'messenger, angel, ambassador, prophet; public speaker'. Ordet *spjall*, n. 'berättelse, nyheter, budskap' förekommer i isländskan endast i poesi och synes icke vara belagt i fornsvenskan; jfr feng. *spell*, fht. *spell*, got. *spill*. Ett jämtländskt och norrländskt namn är *Spjalli*, *Spiälli* (Lind, Lundgren), identiskt med appellativet isl. *spjalli*, m. 'vän'. — Ett mansnamn *Uni* eller *Unni* finnes belagt ytterligare ett par gånger: U 160, L 558 Lövestaholm, S:t Olovs sn. Jfr Lundgren-Brate: *Une* och *Unne* och I. Lundahl i *Rig* 17 (1934), s. 16 f. Emellertid kan här även läsas *Gunni*, eftersom föregående ord (*ok*) slutar på *k* och denna runa kan ha varit gemensam. Detsamma är fallet med U 160 *uk · uni*. Kortnamnet *Gunni* är relativt vanligt under vikingatiden och medeltiden. — Om namnet *Tidkumi* se Sö 187, U 103 och E. Brate, *Svenska runristare*, s. 61. — Om namnet *Ingipora* se Sö 347.

89. Skälby, Järfälla sn.

Pl. 55.

Litteratur: B 158, L 386, D 2:40. Ransakningarna 1667—84; J. Hadorph, *Resejournal* 1682; O. Rudbeck, *Atlantica* 2, s. 347 (avbildning), 550; J. Peringskiöld, *Monumenta* 3, bl. 288 f.; O. Celsius, *SR* 2, s. 448; R. Dybeck, *Anteckning* (ATA); UFT h. 3 (1873), s. 48; G. Stephens, *ONRM* 2, s. 787; E. Brate, *Anteckningar* 1902 (ATA).

Äldre avbildningar: Leitz och Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds *Monumenta* och B 158); O. Wallgren, litografi 1848 (ATA); Dybeck a. a. (även hos Stephens a. a.); Brate foto 1902 (ATA).

Runstenen står omkring 1 km. NNV om Skälby gård, invid södra sidan av gamla vägen Barkarby—Lövesta, där gamla utfarten från Skälby mynnar ut i denna väg. Strax bredvid är ett gränsrör med lantmätarmärke. Platsen är utmärkt på Geologiska kartbladet »Rydboholm».

Hadorph uppger i sin *resejournal* som runstenens plats »Skälby wid Swartsiö vägen». Övriga äldre uppgifter, se föregående inskrift.

Grovkornig granit med jämförelsevis jämn och slät yta. Höjd 1,32 m., bredd (över mitten) 0,50 m. Ristningen är väl huggen och i stort sett även väl bevarad. Upptill på h. sidan har ett stycke fallit bort; det saknas redan på den äldsta avbildningen.

Inskrift:

· helka · ok · ulmfris · l - - u · raisa · st - - · pi . . . - · ulfast · faður · sen

Hælga ok Holmfri[ðr] l[et]u ræisa st[æin] þe[nna æftir] Holmfast, faður senn.

»Helga och Holmfrid läto resa denna sten efter Holmfast, sin fader.»

Till läsningen: Tydligt stungna äro 2 och 43 **e**. Däremot är 4 **k** icke stunget. Av runorna 16—17 äro övre delarna avslagna, av 25—27 finnas endast topparna, av 30 endast en bst till ett **r**. — Hadorph: 2 **e**, 43 **i**. — Dybeck: 2 **e**, 43 **e**. — Brate: 2 **e**, 43 **i**.

8—14 **ulmfris** bör vara ett kvinnonamn i nominativ. Sannolikt är det en på grund av bristfällig ljudanalys uppkommen felristning för (*H*)*olmfriðr*; jfr **pais** 'de' i U 61. Om kvinnonamnet *Holmfriðr* se U 25, om mansnamnet *Holmfastr* se U 48.

Olof Rudbeck åberopar i sin utförliga framställning av »Geolatria Septentrionalium» (*Atlantica* 2, s. 437 f.) Skälby-stenen jämte fyra andra runstenar (bl. a. Ög 3 och L 603 Salmunge, Skederids sn) såsom bevis för att Isis »dyrckades aff våre för en Gudinna som Tacitus säger». Han läser och tolkar inskriften på följande sätt: »Stina disi raistu Hulfast fadur sin Hala, ok Vlmfr rista runir a Isa, i. e. Lapidem hunc erexit Hulfast (Fidus) patri suo Hala (Sancto) & Vlmfr (Pirata) incidit runas (litteras) Isi Deæ». Han drager av inskriften ytterligare den slutsatsen, att »Bokstäfwerna dhe woro helgade Isi Gudh, såsom dhes första Påfinnare».

Fallet är i själva verket ytterst betecknande för Rudbecks impulsiva och fullkomligt okritiska sätt att samla stöd för sina teser. Han har fått öga på runorna **isa**, som stå mitt på stentytan utanför runslingan, och han handlar sedan fullkomligt blint. Han tar ingen hänsyn till att **isa** uppenbarligen är en del av det i inskrifterna så vanliga ordet **raisa**, icke heller till den naturliga ordningsföljden och inskriftens enkla och välkända formulering. Till yttermera visso har han låtit rita om det av Hadorph och Leitz signerade träsnittet och »förbättrat» det för sina syften. På Rudbecks teckning läser man inskriftens första del tydligt och klart så: **hala · nk · ulmf · rist · runir · a · isa**.

Peringskiöld har i *Monumenta* svarat Rudbeck. Han har givetvis blick för de svaga punkterna i dennes resonemang och är förargad över den godtyckliga behandlingen av »Antiquitets Archivi richtiga afritning». Men hans kritik är på samma gång ytterst vörtnadsfull, såsom en lärjunge anstår, då han bedömer mästaren. Man känner sig oviss om huruvida han vill vara sarkastisk eller urskuldande. I varje fall visa hans ord, att man inom Antikvitetsarkivet alltjämt vidhöll den sakliga och empiriska inställningen till materialet från Hadorphs dagar, och de förtjäna därför att anföras in extenso:

»En steenlagder Ättehage vid Skiälby i Gerfälla Sochn, hafver ifrån hedna tijder under baran himmel förvarat oss tvenne upreeste Åminnelsestenar, med hoosfogade Ritning och Runeskrift:

— — — — —
den andra:

halka · ok · ulmfris · litu · raisa · stin · þina · iftir · ulfast · faður · sin ·

Helga ok Ulmfrid litu raisa Stin þina iftir Ulfast fadur sin.

Hälga och Holmfred läto resa denna Steen efter sin fader Hulfast.

Helga et Ulmfridis hoc Saxum erigi curarunt Hulfasto patri suo.

Uthaf Antiquitets Collegii afritning på denna Steen hafver H. Professor Rudbeckius först fått ett aftryck, då han af Collegii formsnidare in duplo uthskoren blef, hwar efter H. Profes-

soren låthit honom nogot förändrader till sitt berömmeliga Wärk å nyo omskåras, införandes afritningen i sin Atlands andra dehl pag. 347 med fölliande bakvände¹ Lectur och fattade uth tydning pag. 550: Stina disi raistu Hulfast fadur sin Hala, ok Ulmfr rista runir a Isa, i. e. Lapidem hunc erexit Hulfast (Fidus) patri suo Hala (sancto) et Ulmfr (Pirata) incidit runas (litteras) Isi Deæ.

Och ehuruvähl original Monumentet samt Antiquitets Archivi deraf richtiga tagna afritning uthvisar att Stenen af första början aldrig varit helgader til Isa gydian, uthan allenast af tvenne Systrar Helga och Holmfred uprester efter deras fader Hullfast; så är H. Rudbeckius för sin fattade mening inthet till förtänkiandes, efter han uthi ett godt upsåt til fäderneslandetz heder och förnämbligast Gudinnan Isidis förmente ähra framgifvit denne, efter vår första afritning, afcopierade Runesteen, hwilken han in originali aldrig sett, uthan tilefventyrs förlit sig på sin egen Copist, som efter vår afritning läsit honom bakvänder, och af orden **litu · raisa · gjort runir · a · isa**, där han äfven så af fölliande ordet **stin · pi** - hade kunnat göra **kupia** gydia, till större säkerhetz skeen att Runerna varit helgade a Isa gydia, Isidi Deæ. Och på det man må see Dess Ritares konstiga strek och art att rita, så kan denne här ofvan införde Antiquitets Archivi sanfärdiga afritning ennu emot den förändrade Copian i bemelte Atlantica pag. 347 jämföras. Hafvandes hvar och en frijhet att blifva antingen vid min enfaldiga efter originalet och orden vederbörligen gjorde uthtydning, eller och bifalla Professor Rudbecks sinriika upfundne Mening.»

Det är tydligt, att Peringskiöld söker skydda Rudbeck genom att skjuta över skulden på dennes kopist. Det är nog minst sagt otroligt, att denne skulle på egen hand ha vidtagit ändringarna och att Rudbeck först sedan skulle ha funnit på den nya tydningen. Peringskiölds ord vittna om hur angelägen han var att till varje pris skydda Rudbecks minne. Enstaka miss-tag, om än aldrig så uppenbara, kunde icke minska värdet av hans storverk.

90. Säby, Järfälla sn.

Pl. 56.

Litteratur: B 139, 163, L 390. Joh. Peringskiöld, Monumenta 3, bl. 256, 290; O. Celsius, SR 2, s. 445; N. R. Brocman, Säby Herregård i Järfälla Sokn (hs från o. 1760 i ATA); R. Dybeck, Svenska runurkunder 2, s. 16; UFT h. 3 (1873), s. 49; E. Brate, Svenska runristare (1925), s. 122; Järvafältets fornlämningar (1929), s. 33; Stockholms Förstadsblad ^{24/7} 1929.

Äldre avbildningar: Leitz och Hadorph, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 139, 163).

Ristningen finnes på en mot N sluttande berghäll omkring 75 m. SÖ om mangårdsbyggnaden i Säby.

Enligt *Ransakningarna* skulle finnas »vthi Säby Skoug en Runsteen som Anders Erichson i Mållnsättra bland Bråttarne påfunnit». Hadorph har i marginalen antecknat: »fehlt». Emellertid ha Hadorph och Leitz under sin resa påträffat och avbildat den runristade hällen vid Säby. I Peringskiölds *Monumenta* finnas två träsnitt, det ena signerat IH och IL, det andra dessutom ICH och med påskrift »Säby Soltuna Sochn och ägors Berghäll vid Skillinge och gamla vägen» felaktigt fört till Sollentuna socken. Det har tydligen skett en sammanblandning med Skillinge-hällen, U 99. Samma två träsnitt finnas i *Bautil*, det ena (B 139), signerat även ICH, med överskriften »Säby bergshäll» fört under Sollentuna sn, det andra (B 163) med överskriften »Säby» under Järfälla sn. Detta är anledningen till att »Säby bergshäll» av Liljegren i *Runurkunder* felaktigt upptages under Sollentuna sn.

¹ Det sista ordet är till hälften utraderat.